

MODERN ÇUVAŞ PAREMİYOLOJİSİNİN DOĐUŐU VE İVAN YURKİN'İN DERLEMESİ

OĞUZHAN DURMUŞ*

Öz: Çuvaőlar Türk dil tarihi içerisinde kendilerine özgü bir yer tutan halk olarak bilinmektedir. Benzer şekilde bu halkın folklor bakımından da son derece kendine has zenginlikleri mevcuttur. Bu halkın folklorik ürünlerinin ortaya koyulmasında son derece değerli çalışmalar yapılmıştır. Çuvaşların atasözlerinin derlenmesi ve yayımlanması bu anlamda oldukça önemli bir alan olmuőtur. Pek çok Türk halkına nazaran Çuvaşların atasözlerinin nitelik ve nicelik olarak başarılı bir şekilde kayıt altına alındığını söylemek mümkündür. Ancak özellikle Sovyet döneminde folklorun ideolojik bir araç olarak kullanılmasına bağlı olarak Çuvaş atasözü varlığında ve temalarında çeşitli müdahalelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Sovyet öncesi dönemi derlemelerdeki atasözlerinin tespit edilerek ortaya koyulması tarihsel atasözü bilimi açısından son derece önemlidir. Bu yazı, İvan Yurkin tarafından hazırlanan ilk Çuvaş atasözü kitabındaki atasözlerini konu edinmektedir.

Anahtar kelimeler: Çuvaş, atasözü, atasözü bilimi, İ. Yurkin

THE EMERGENCE OF CHUVASH PAREMIOLOGY AND A COMPILATION BY İVAN YURKİN

ABSTRACT: Chuvash people are known as a people who have a unique place in Turkish language history. Similarly, this people also has unique riches in terms of folklore. Extremely valuable work has been done to reveal the folkloric products of this people. The compilation and publication of Chuvash proverbs has become a very important area in this sense. It is possible to say that, unlike many Turkish people, the Chuvash proverbs have been recorded successfully in terms of quality and quantity. However, it is understood that various interventions were made in the existence and themes of Chuvash proverbs, especially during the Soviet period, due to the use of folklore as an ideological tool. In this respect, identifying and presenting the proverbs in pre-Soviet period compilations is extremely important for historical proverb science. This article is about the proverbs in the first Chuvash proverb book prepared by Ivan Yurkin.

Key words: Chuvash (people), proverb, paremiology, İ. Yurkin

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, oguzdur@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2327-703X

(Yazının Geliő Tarihi/Received Date: 04.12.2023, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 19.12.2023)

DOI:10.47089/ıuad.1400352

Giriş

Türklüğün tarihsel değer yargılarını, düşünce dünyasını yansıtması bakımından son derece önemli bilgiler sunan atasözleri, ne yazık ki Türkolojinin kapsamı içinde ayrı bir alt alan olarak gelişmemiştir. Dünyada paremiyoloji adı ile anılan atasözleri biliminin sistemli ve karşılaştırmalı bir şekilde araştırma alanı olarak gelişmesi Türkoloji bilimi bakımından çok değerli sonuçlar ortaya çıkaracağı muhakkaktır. Bu çerçevede tamamlanması gerekli ilk aşama her bir Türk lehçesinin ayrı ayrı atasözü varlığının ortaya koyulmasıdır. Bu yolla edinilen veriler ilkin kendi içinde daha sonra ise Türk dil bütünlüğü ölçeğinde bir araya toplanmalıdır.

Bu yazıda Türk halkları içinde özel bir yer tutan Çuvaşların ilk atasözü kitabının ihtiva ettiği atasözleri konu edinilmiştir. İvan Yurkin tarafından 1907'de Kazan'da basılan bu kitap genel Türk paremiyolojisi açısından da ilk örneklerden biri olarak değerlendirilmelidir.

Amaç ve Yöntem:

Bu yazıda Yurkin'in atasözü derlemesinde yer alan atasözlerinin i) metinleri verilmiş, ii) Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış, iii) bu atasözlerinin iiiia. Terent'yeva (2009), iiib. Aşmarin (1925) iiic. Meszaros (1912) ile karşılaştırması yapılmıştır. Bu karşılaştırma yoluyla bir yandan Yurkin'in verdiği atasözlerinin takip eden derlemelerdeki geçerliliğinin tespit edilmesi diğer yandan ise halef derlemelerin kapsam tutarlılıklarını sınaama amaçlanmaktadır.

İvan Nikolayeviç Yurkin

İvan Nikolayeviç Yurkin, 1863-1943 yılları arasında yaşamış, Çuvaş entelektüel hayatında pek çok ilki gerçekleştirmiş bir yazar ve araştırmacıdır. Bu yönüyle kendisi Çuvaşların ilk "profesyonel yazarı" olarak da kabul edilmektedir (Malışev, 2023). Yurkin'in bir aydın olarak geride bıraktığı mirası incelendiğinde 80 yıllık bir ömür sürmesine rağmen hemen hemen son 25 yılında hiçbir eser vermemesi dikkat çekicidir. Oysaki ilk eserlerini vermeye başladığı dönemi takiben yoğun bir edebî faaliyet içinde bulunmuş olduğu görülmektedir. Örneğin Çuvaş edebiyatında uzun hikâye formunu (povest) ortaya çıkaran Yurkin'dir (Osipov ve Rodionov, 2010, s. 60). Başlangıçta verdiği eserlerden görüleceği üzere böylesi yüksek bir potansiyele sahip bir aydını suskunluğa iten sebepler merak konusu olmayı sürdürmektedir. Elbette ilk akla gelen husus İ. Ya. Yakovlev ile olan çekişmesine bağlı olarak "öteki" olarak konumlanması gelebilir. Ancak bir yandan kendisinin "natsionalist (nasyonalist)" olarak görülmesi diğer yandan kardeşi Semen'in "kulak" suçlamasıyla 1930'da Sibiry'a da, Kızıl Ordu'da subay olan büyük oğlunun ise 1937'de Kiev'de idam edilmesi Yurkin için büyük bir yıkım olmalıdır. Kızıl Ordu mensubu küçük oğlunun da II. Dünya savaşı başında ortadan kaybolması onu büsbütün susturmuş olmalıdır (Malışev, 2023).

1863 yılında Tataristan'ın Pıva bölgesine giren Pürkel köyünde dünyaya gelmiştir. Pürkel'in, Timofeyev'in Dokuz Köy (Tıhıryal)¹ adlı etnografik eserinin malzemesini oluşturan bölgeye girmesi oldukça önemlidir. Yurkin, 1875 yılında, İvan Yakovlev tarafından kurulan Simbir Çuvaş Okuluna öğrenci olarak girer ancak mezun olmadan bu okuldan atılır. Daha sonra 1881 yılında Kazan'daki Öğretmen Seminerinde öğrenime başlasa da burada da okumasına izin verilmez. Yurkin'in öğrenimini tamamlayamamasında esas aktörün İvan Yakovlev olduğu ileri sürülmektedir. Zira Kazan'daki kurumun müdürü Yakovlev'in üvey kayınpederi N. İlminskiy idi. Yakovlev'in İvan Yurkin'in amcası Yegor Matveyeviç Yurkin ile düşmanlığı nedeniyle yeğenin öğrenim görmesi engellenmiştir. 1886 yılında Simbir'deki vergi dairesinde işe giren Yurkin, 32 yıl burada çalıştıktan sonra İstatistik Bürosunda çalışmaya başlar ve 1926 yılında emekli olur. Daha sonra Şupaşkar'a taşınan Yurkin 1943 yılında burada vefat eder (Rodionov, 2002, ss. 171-172). İvan Yurkin Çuvaş halk edebiyatı malzemesinin ilk yayımlayanlar arasında önemli bir isim olarak kabul edilmektedir (Benzing, 2020, s. 358). Bu anlamdaki yaptığı çalışmalar nedeniyle Rusya'daki dört önemli bilim kurumuna üye olarak kabul edilmesi büyük bir başarıdır (Malışev, 2023). Yurkin ayrıca Çuvaş köy hayatını modern edebiyata taşıyan ve sosyal eleştiriyi duyulabilir ses hâline getiren bir yazar olarak değerlendirilmektedir (Benzing, 2020, s. 360). Yurkin'in Çuvaş entelektüel hayatı için oldukça önemli bir girişimi ise kaydedilmelidir. Bilindiği üzere ilk Çuvaş gazetesi "Hıpar (Haber)" 1905 yılında kurulmuştur. Yurkin bundan 6 yıl önce, 1899'da Rus İç İşleri Bakanlığı nezdinde "Pulhar (Bulgar)" adlı Çuvaşça bir gazete çıkarmak için müracaat etmesine rağmen buna izin verilmemiştir. Gazeteye vermek istediği addan Yurkin'in duruşu açıkça görünse de bu girişimin akim kalmasında yine İ. Yakovlev'in kösteği olduğu ileri sürülmektedir (Malışev, 2023)².

İvan Yurkin'in elimizde tam bir bibliyografyası maalesef yoktur. Ancak Malışev'in bildirdiğine göre ondan geriye 200'den fazla hikâye, 10000 dizeden fazla türkü, 100'den fazla etnografik çalışma bırakmıştır. Elbette bunların büyük bir kısmı basılma imkânı bulamamıştır. Yine 50'den fazla hikaye ve 15 uzun hikayeden (povest) ancak onda biri yayımlanmıştır (Malışev, 2023).

Konumuz ile ilgili olarak Yurkin'in Çuvaş halk edebiyatına dönük katkısına baktığımızda onun 1907 yılında müstakil ciltler olarak Masallar (Halapsem)³, Bilmeceler (Yumahsem), Şakalar (Şütsem) ve Atasözleri kitaplarını yayımladığını görmekteyiz. Bahsettiğimiz gibi kendisi Çuvaşların halk edebiyatına dönük büyük hacimde malzeme toplasa da bunların çok az bir kısmı

¹ (Timofeyev, 1972, 2002). Eser hakkında bk. (Bayram, 2021)

² Bahsedilen girişim ve "Hıpar" gazetesinin ortaya çıkışı için bk. <http://hypar.ru/cv/article/hypar-hacat-kun-cule> (Erişim tarihi: 24.11.2023, 19.05)

³ Bu eserdeki bir anlatının Nasreddin Hoca fıkraları ile olan ilgisi üzerine yapılmış bir çalışmada [bk. (Yavuz, 2021)] söz konusu dönemde Çuvaş folkloru üzerinde Tatarların ve Tatar kültürünün etkili olduğunu göstermektedir.

basılma imkânı bulabilmiştir. Bu malzemenin bir kısmı Çuvaş Devlet Beşerî Bilimler Enstitüsü Arşivinde bulunmaktadır.

Bu yazıya konu olan atasözleri kitabı, Çuvaşçanın ilk atasözü kitabı olması bakımından son derece önemlidir. Yazarın bu derlemeye esas olan malzemeyi kendi yöresi olan Tıhıryal çevresinden 1888 tarihinden itibaren topladığı görülmektedir (Malışev, 2023). Kitapta sadece 115 civarında atasözü mevcuttur. Bununla birlikte basılmış ilk Çuvaş atasözü kitabı olmasının yanında Sovyet dönemi öncesine ait, folklor malzemesinin henüz ideolojik bir yönlendirmeye maruz kalmadığı döneme ait olması bakımından büyük bir öneme sahiptir.

Çuvaş Paremiyolojisinin Gelişimi

Çuvaş atasözleri üzerine nispeten zengin bir literatür vardır. Pek çok dünya dili ile karşılaştırdığımızda Çuvaşçanın atasözü varlığının oldukça iyi bir şekilde ortaya koyulmuş olduğunu söylemek mümkündür. Bu meyanda Çuvaşçaya yayımlanmış son atasözü sözlüğünde 14102 atasözüne yer verildiğini görmekteyiz ki bu sayı pek çok dünya dilinin atasözü derlemesiyle karşılaştırıldığında nicelik olarak son derece yüksektir.

Bilindiği üzere Çuvaş atasözlerinin ilk örnekleri 19. yüzyılın ortasında S. M. Mihaylov tarafından kayda alınmıştır. Tarihî ve atasözü bilimsel değeri bir yana bu derlemeyi Çuvaş atasözü derlemeciliğinin ilk adımı olarak değerlendirmek gerekir⁴. Mihaylov sonrasında Zolotnitskiy'in dil incelemesi⁵ ve sözlüğü⁶ ile 1872-1914 yılları arasında çıkan *Bukvar' dlya Çuvaş' = Çıvaş Këneki* kitap serisinde dağınık şekilde Çuvaş atasözlerine yer verilse de bu yazı dilinin müstakil ilk atasözü derlemesi İvan Yurkin tarafından hazırlanmıştır. 1907 yılında Kazan'da yayımlanan bu eser "Vattisen Sımahısem [Atasözleri]" adını taşımaktadır. Derlemede 115 Çuvaş atasözü yer almaktadır. Bu yazıya konu olan İvan Yurkin'in bu derlemesi müstakil olarak Çuvaş atasözü derlemesi olmakla modern Çuvaş paremiyolojisinin ilk örneği olarak sayılmalıdır.

Çuvaş atasözü araştırmacılığının Türk dünyası içinde başarılı bir örneklem olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu çerçevede Çuvaş atasözü sözlükçülüğünün günümüzde eriştiği noktadan geriye doğru gittiğimizde varacağımız son nokta İvan Yurkin'in yaptığı derleme olacaktır. Bu alandaki tarihsel gelişimi daha net görebilmek adına Çuvaş atasözü derlemeciliğini kronolojik olarak geriye doğru bir sıralamayla ele almak istiyoruz.

⁴ Bu derleme hakkında bk. Durmuş, O. (2020). Çuvaş Dil Derlemelerinin Kurucusu S. M. Mihaylov Ve Çuvaşçanın İlk Atasözü Derlemesi. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 10(17), 257-277.

⁵ (Zolotnitskiy, 1871)

⁶ (Zolotnitskiy, 1875)

Terent'eva, O. N. (2007). *Çıvaş Halih Pultarulihë: Vattisen Sımahësem*. Şupaşkar: Çıvaş Kineke İzdatel'stvi.

Çuvaş atasözü derlemeciliğinin günümüzde vardığı noktadaki en son eser 2007 yılında basılmıştır. Çıvaş Halih Pultarulihë serisinin 6. cildi olan bu eser “*Vattisen Sımahësem* [Atasözleri]” adını taşımaktadır. O. N. Terent'eva tarafından toplanan bu eserin öne çıkan en önemli özelliği kendinden önce çıkan derlemelerdeki malzemeyi de atıflı bir şekilde göstermesinin yanında çeşitli tarihlerde yapılan araştırma gezileri sonucu derlenen ve Çuvaş Devlet Beşeri Bilimler Enstitüsü arşivinde korunan malzemeyi de içermesidir. Böylelikle sözlük kendisine kadar çıkanlara göre nicelik olarak en fazla atasözüne sahip olan derleme olarak dikkat çekmektedir. Sözlükte toplam 14102 atasözü mevcuttur.

Sözlükte atasözleri tematik bir düzene göre sıralanmıştır. Malzeme; I. Dünya yapısı, II. Fenomenlerin mantığı, III. İnsan-halk, IV. Faaliyetler, V. Aile, VI. Zaman olmak üzere altı ana temaya ayrılmış, bunlar kendi içinde daha alt temalara ayrılmıştır.

Mihaylov, A. (2006). *Vattisen Sımahësempe Kalarışsen Tata şınatlı Puplevsen Çıvaşla-Vırışla Puhhi*. Çeboksarı: Novoe Vremya.

Çuvaş atasözü derlemeciliğine gönüllü bir katkı olarak değerlendirebileceğimiz bu sözlük aslında hukukçu bir kimliğe sahip Başkurdistan Çuvaşı olan Aleksandr Mihaylov tarafından hazırlanmıştır. Yazar bu sözlüğü hazırlamasındaki amacın bir yandan Çuvaş atasözlerini Rusçaya çevirmek diğer yandan ise 1984'teki derlemeye girmeyen atasözlerini eklemek olduğunu belirtmektedir. Atasözleri Rusçaya aktarılırken kelimesi kelimesine çeviriden ziyade Dal' tarafından hazırlanan Rus atasözleri sözlüğünde bulunan denklemleri bulmak amaçlanmıştır. Denkler bulunmadığı zaman çeviri yoluna gidilmiştir. Sözlükte 7000 civarında sözün olduğu belirtilmiştir. Bunların 3000 kadarı yazar tarafından edebiyat eserleri, dergiler, gazetelerden ve dil kullanıcılarından derlenmiştir. Mihaylov atasözlerini Çuvaşçaya göre alfabetik bir düzende vermiştir. Atasözleri sıralanırken 1984 derlemesinde olanlar sayfa numaraları da belirtmek suretiyle işaretlenmiştir. Böylelikle Mihaylov'un derlediği sözler açık olarak tespit edilebilmektedir.

Sidorova, E. S. (1984). *Çıvaş Halih Sımahlıh V: Vak Janrsem*. Şupaşkar: Çıvaş Kineke İzdatel'stvi.

Çuvaş Dil, Edebiyat, Tarih ve Ekonomi Bilimleri Enstitüsünün 6. ciltlik Çuvaş Halk Edebiyatı serisinin 5. cildi olarak hazırlanan bu derleme, “Küçük Türler [Vak Janrsem]” alt başlığı altında atasözlerini de ihtiva etmektedir. E. Sidorova tarafından hazırlanan bu cildin 22-121. sayfaları arasında yer alan bu bölümde toplam 4094 atasözüne yer verilmiştir. Derlemede atasözleri tematik bir düzende verilmekle birlikte baştan itibaren genel bir sıra dâhilinde numaralandırılmıştır.

Patmar, İ. A. (1994). *Halih İslilih. Vattisen Simahşempe Kalarışsem*. Kanaş.

Önde gelen Çuvaş halk edebiyatı araştırmacılarından İvan Patmar (1915-1983) tarafından derlenen malzeme esasında Edison Patmar tarafından hazırlanan bu derleme toplamda yaklaşık 576 sayfaya sahip 6 ciltlik bir derlemedir (Patmar, 1994a, 1994b, 1994c, 1994d, 1994e, 1994f). Eserin başlık bilgilerinden anlaşıldığı kadarıyla alfabetik bir düzende hazırlanmıştır. Maalesef eserin kendisine erişim imkânı bulamadığımız için daha ayrıntılı bilgi vermemiz mümkün olamamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bu hacimli derleme oldukça kapsamlıdır⁷.

Bläsing, U. (1994). *Tschuwaschische Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Uwe Bläsing tarafından hazırlanan bu çalışma, temelde Sidorova 1985'teki atasözlerini ihtiva etmektedir. Kitapta, çeşitli ilavelerle birlikte 4396 atasözü bulunmaktadır. Sidorova 1985'ten farklı olarak atasözleri alfabetik bir düzende sıralanmıştır. Ayrıca atasözlerinin Almanca çevirileri ile, varsa, çeşitli Türk lehçelerindeki denklere yer verilmiştir⁸.

Ceylan, E. (1996). *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri*. Ankara: Simurg.

Çuvaş atasözlerinin Türkiye'de yapılmış olan bu ilk sözlüğünde yaklaşık 1850 madde yer almaktadır. Sözlükte yer alan atasözü ve deyimler Sirotkin (1961) ve Skvortsov (1985) editörlüğünde hazırlanan Çuvaşça-Rusça sözlüklerden taranarak tespit edilmiştir. Kitapta atasözleri Çuvaşçanın alfabetik düzenine göre sıralanmıştır. Atasözleri önce Kiril harfleri ile yazılmış, alt satırlarda ise sırasıyla yazı çevrimi ve Türkiye Türkçesine aktarımına yer verilmiştir.

Romanov, N. R. (1960, 2012). *Vattisen Simahşem, Kalarışsem, Sutmalli Yumahsem*. Şupaşkar: Çıvaş Kİneke İzdatel'stvi.

N. Romanov tarafından hazırlanan bu sözlük, ilk olarak derlemecinin ölümünden sonra Çuvaş Dil, Edebiyat, Tarih ve Ekonomi Bilimleri Enstitüsünün bir yayını olarak 1960 yılında basılmıştır. Daha sonra 2004 ve 2012 yıllarında birer baskı daha yapmıştır. Sözlükte atasözlerinin yan sıra kanatlı söz ve bilmecelere de yer verilmiştir. Sözlük oluşturulurken atasözleri ve kanatlı sözler 1960 baskısına göre ilk bölüm (s. 11-189), bilmeceler ise ayrı bir bölüm olarak düzenlenmiştir (s. 193-333). Ön sözden anlaşıldığına göre bu kitaptaki malzemelerden atf yapılmayanlar yazarın 1924-1958 yılları arasında yaptığı derlemeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Sözlükte, Nikol'skiy, Aşmarin gibi araştırmacıların sözlüklerinin yanı sıra K. İvanov, S. Elger, P. Huzangay, A.

⁷ Eserin bibliyografik bilgileri Çuvaş Milli Kütüphanesinden elde edilmiştir:

http://www.nbchr.ru/index.php?option=com_irbis&view=irbis&Itemid=108

⁸ Değerlendirme için bk. Ceylan, E. (1996). *Tschuwaschische Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten*, Uwe Bläsing VII+849 s., Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1994. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 294-295.

Aretem'yev, N. İl'bek gibi yazarların edebî eserlerinden atasözlerinin alındığı görülmektedir. Sözlükte 2500'den fazla atasözü ve kanatlı söz, 1700'den fazla da bilmece bulunmaktadır. Atasözleri verilirken tematik bir düzende sıralanmış ve Rusça tercümeleri de ilave edilmiştir. (Romanov 7-8)

Dolgov, V. (1950). *Vattisem şupla Kalaşşı*. Çeboksarı: Çıvaşgosizdat.

V. A. Dolgov tarafından hazırlanarak 1950 yılında Çeboksarı'da basılan bu derleme 79 sayfadan ibarettir. “Yaşlılar şöyle derler” üst başlığı ile çıkan bu derleme atasözleri ile birlikte bilmece de içermektedir. Atasözleri 13-42. sayfalar arasında yer almaktadır. Toplam 279 atasözü kapsamı bakımından pek de büyük olmayan bu kitapta atasözleri, 12 tema altında sıralanmıştır. Numaralandırma ya da Rusça tercümesi yer almamaktadır. Açıkçası bu derlemeden itibaren atasözlerinde Sovyet ideolojisinin tesirini açıktan açığa görmeye başlamaktayız. Örneğin derlemenin ilk iki temasını oluşturan “Ana Yurt” ve “Yeni Hayat Hakkında” başlıkları altında verilen kimi sözlerin atasözü olmayacağı açıktır:

Мускав - çәршыв чәри. < Muskav – şırşıv çırı > ‘Moskova, ülkenin kalbi’

Эпир пурте яш чәреллә, пурне те ашәтәтә Сталин хәвелә. < Epir purte yaş çirelli, purne te işitat’ Stalin hıveli > ‘Biz hepimiz genç gönüllüüz, hepimizi Stalin’in güneşi aydınlatır.’

Aşmarin, N. İ. (1925). *Vattisem Kalanä Sámahsem - Sbornik Çuvaşskih Poslovits*. Şupaşkar: Çuvaşizdat.

Çuvaş araştırmalarının en önemli isimlerinden biri olan Nikolay Aşmarin’in alana yaptığı katkılardan birisi de yayımladığı atasözleridir. Yaşlıların Söylediği Sözler [*Vattisem Kalanä Símahsem*] adını taşıyan bu derleme 1925 yılında Çeboksarı’da basılmıştır. Sözlükte toplam olarak 1307 atasözü yer almaktadır. Atasözleri alfabetik olarak sıralanmış ve Rusça tercümeleri verilmiştir.

Mészáros, G. (1912). *Csuvas népköltési gyűjtemény. II: Közmondások, találós-mondások, dalok, mesék*. Budapeşte: M. T. Akadémia.

Macar Türkolojisinin önemli isimlerinden biri olan Gyula Mészáros, bölgeye gelerek Çuvaşların halk edebiyatı ürünlerini derlemiş ve bunları ilki 1909, ikincisi ise 1912’de yayımlanan iki ciltlik *Csuvas Népköltési Gyűjtemény* adlı kitabıyla bilim dünyasının istifadesine sunmuştur. Bu derlemenin konumuzla ilgili olan kısmı ikinci ciltte verilen atasözleridir. Cildin *Közmondások* (atasözleri) (s. 1-31) başlığı altında kendisi tarafından derlenmiş 472 atasözüne yer vermiştir. Kitabı hazırlarken Fin-Ugor transkripsiyon sistemini kullanan yazar atasözlerini de bu sistem içinde alfabetik olarak sıralamış ve her bir atasözünün alt satırında Macarca tercümelerini vermiştir. Çuvaş paremiyolojisi açısından ilk yabancı katkı sayılacak bu derleme madde sayısı gerekse atasözlerinin diyalektal öğeleri içermesi bakımından oldukça değerlidir.

Yurkin, İ. N. (1907). *Vattisen Sımahşem*. Kazan.

Bu makaleye konu ve malzeme olan bu derleme 1907 yılında Kazan'da çıkmıştır. Çuvaş yazı dilinin ilk müstakil atasözü derlemesi olan bu eser 10 sayfada 100 civarında atasözünden oluşmaktadır. Aşağıda özgün sistemi çerçevesinde dizdiğimiz bu atasözleri harf düzenine göre kendi içinde numaralandırılarak verilmiştir. Atasözleri verilirken Rusça tercümesi ya da herhangi bir açıklama verilmemiştir.

Bu derleme her ne kadar büyük bir hacme sahip olmasa da Sovyet döneminden önce basılmış olması, bu çerçevede herhangi bir ideolojik müdahaleye maruz kalmamış olmaması nedeniyle “özgün” bir derleme olma vasfına da sahiptir.

Yukarıdaki sıralanan çalışmalar çerçevesinde Çuvaş atasözü derlemeciliğinin çıktılarını şu şekilde tablolaştırabiliriz:

Hazırlayan	Basım tarihi	Atasözü Sayısı	Düzen	Tercüme	Numaralandırma
YURKİN	1907	115	alfabetik	yok	harf içinde
MÉSZÁROS	1912	472	alfabetik	var- Macarca	genel
AŞMARİN	1925	1307	alfabetik	var	genel
DOLGOV	1950	279	tematik	yok	yok
SİDOROVA	1984	4094	tematik	yok	genel
ROMANOV	2012	~ 2500	tematik	var	yok
PATMAR	1994	?	alfabetik	yok?	yok?
BLÄSİNG	1994	4396	alfabetik	Almanca	genel
CEYLAN	1996	1850	alfabetik	Türkçe	yok
MİHAYLOV	2006	~ 7000	alfabetik	var	yok
TERENT'YEVA	2007	14102	tematik	yok	tema içinde

Yurkin'in Derlediği Atasözleri

A [A]

1. (1). Асăнсанах ака кўлмеççĕ.

Asınsanah aka külmeşşĕ.

Aklına gelince saban sürmezler.

T. 9998 (< Yurkin)

2. (2). Аллу шăнсан, алса ăшне чикме хушнă.

Allu şınsan, alsa işne çikme huşnĭ.

Elin donarsa eldiven içine sokmak gerek.

T. 6710

3. (3). Ашшĕ-амăшĕ йепле, ачи-пăчи те çапла.

Aşşĭ-amăşĭ yepre, açi-pıçĭ te şapla.

Anası babası nasıl, çocuklar da öyle.

T. 11909 (< Yurkin)

Aşm. 93

4. (4.) Ача-пăчана шанакан хăрах куçлă пулакан, тарши-тёрçине шанакан сём суккăр пулакан.
 Aça-piçana şanakan hırah kuşlı pulakan, tarşi-tırşine şanakan şim sukkır pulakan.
Çoluk çocuğa inanan tek gözlü olur, işçiye, uşaklara inanan tamamen kör olur.
 T. 8727 (< Yurkin)
 Aşm. 72
5. (5.) Аптăранă кăвакал кутăн чăмать.
 Artıranı kivakal kutin çimat'.
Şaşkın ördek ters dalar.
 T. 10688
 A. 26
 Mesz. 20
- У [U]**
6. (1.) Ухмаха тёнче тикёс.
 Uhmaha tinçe tikis.
Ahmağa dünya düz.
 T. 7428 (< Yurkin)
 Aşm. 217]
7. (2.) Ут вёçерёнсен тыттарать, сăмах вёçерёнсен тыттармасть.
 Ut vişerinsen tıttarat', sımah vişerinsen tıttarmast'.
At uçup gidince yakalanır, söz uçup gidince yakalanmaz.
 T 5337
 Aşm. 199
 Mesz. 420
8. (3.) Уқça нумай пулсан, арман тыт, ыраш нумай пулсан, сысна усра.
 Uqşa numay pulsan, arman tit, ıraş numay pulsan, sısna usra.
Paran çoksa değırmen işlet, çavdarın çoksa domuz besle.
 T. 10964 (< Yurkin)
 Mesz. 62
9. (4.) Усал сăмах şипле вёçет, ырри çуран çўрет.
 Usal sımah şiple vişet, ırtı şuran şüret.
Kötü söz sicim gibi uçar, iyi söz yayan yürür.
 T. 5322 (< Aşm.)
 Aşm. 178
10. (5.) Улма йивёçёнчен улми аякках кайса ўкмест.
 Ulma yivışinçen ulmi ayakkah kaysa ükmest.
Elma, ağacından uzağa düşmez.
 T. 1611

Aşm. 158
Mesz. 86, 197

11. (6). Ут пуласси тихаранах паллә.

Ut pulassi tiharanah palli.

At olması taylıktan bellidir.

T. 91

Aşm. 591, Aşm. 593

Mesz. 427

12. (7). Усал йытă вĕрет, яла кашкăр кўрет, ыра йытă вĕрет, ялтан кашкăр хăвалать.

Kötü köpek ürür, köye kurt getirir, iyi köpek ürür köyden kurt kovalar.

T. 736 (< Yurkin)

Ў [Ü]

13. (1). Ўпренĕн ĕмерĕ икĕ ерне.

Üprenin imiği iki erne.

Yakarcanın ömrü iki hafta.

T. 2697

Mesz. 431

И [İ]

14. (1). Ир тăракан ŸерŸи выŸă вĕлмен.

İr tārakan ŸerŸi vıŸı vĭlmen.

Erken kalkan serŸe aŸ ölmez.

T. 10292

Aşm. 141

15. (2). Ир тăнă кайăк выŸă вĕлмен.

İr tãnã kayãk vıŸı vĭlmen.

Erken kalkmıŸ kuŸ aŸ ölmemiŸ.

T. 10292

Aşm. 141

Й [Y]

16. (1). Йўн тавар йўнеŸтерет, пирĕн укŸана Ÿавă пĕтерет.

Yün tavar yüneŸteret, pirin ukŸana Ÿavı pĕteret.

Ucuz mal idare ettirir, bizim parayı bu iŸ bitirir.

T. 10727 (< Yurkin)

17. (2). Йăлтăртатакан япаласем пур те ылтăн мар.

Yĭltirtatakan yaralасem pur te ultın mar.

Parlayan Ÿeylerin hepsi altın değil.

T. 10725

18. (3). Япалана више, укšana hisep.
 Yaparana vişe, ukšana hisep.
Eşyaya terazi, paraya hesap.
 T. 6475 (< Yurkin)

19. (4). Йёмен ачана чёчё памаççё.
 Yimen açana çiči pamaşşı.
Ağlatayan çocuğa meme vermezler.
 T. 11925 (< Aşm. 341)
 Aşm. 341

20. (5). Ялан тутлә шимёç те йăлăхтарать.
 Yalan tutli şimiş te yilıhtarat'.
Sürekli lezzetli yiyecek de bıktırır.
 T. 2933

21. (6). Ял йытти ял еннеллех вёрет.
 Yal yitti yal yenelleh vıret.
Köy köpeği köye doğru ürür.
 T. 13245
 Aşm. 276

22. (7). Йăпăлти пăру икё ёнене ёмет.
 Yıplıti pıru iki inene imet.
Yaltak buzağı iki ineği emer.
 T. 6610

23. (8). Йăваш йăвантарать.
 Yıvaş yıvantarat'.
Sakin olan devirir.
 T. 6601
 Aşm. 326

24. (9). Йытă мăнтăр та шиме юрамасть.
 Yiti mintır da şime yuramast'.
Köpek semiz ama yemeye yaramaz.
 T. 1853:
 Mesz. 77

B [V]

25. (1). Выçă чăхă телёкёнче те тулă сăхать.
 Vışı çihı tılikınçe te tulı sıhat'.
Aç tavuk düşünde de buğday gagalar.
 T. 3421 (< Aşm. 384)
 Aşm. 384

26. (2). Вѣренти утран ирѣкри ут апат ыйтать.
Vĭrenti utran irĭkri ut apat ıytat'.
Sahipli (hh. urgandaki) attan başıboş at yiyecek ister.
T. 2216 (< Yurkin)
27. (3). Вилес тенѣ карчѣк вилеймен, качча каяс тенѣ хѣр качча каяйман.
Viles tenĭ karçĭk vileymen, kaçça kayas tenĭ hir kaçça kayayman.
Öleyim demiş olan yaşlı kadın ölememiş, kocaya gideyim diyen kız kocaya gidememiş.
T. 3435, T 3617
Aşm. 387, Aşm. 390
28. (4). Выртакан чул мѣкланать, џүрекенни якалатъ.
Vırtakan çul mĭklanat', ŝürekenni yakalat'.
Yatan taş yosunlanır, hareket eden düzleşir.
T. 11160, T. 11161
Aşm. 377
29. (5). Вѣрман хѣлхалѣ, хир кушлѣ.
Vārman hĭlhalĭ, hir kuşlı.
Orman kulaklı, kır gözlü.
T. 1533 (< Aşm. 436)
Aşm. 436: Вѣрман хѣлхалѣ, хир кушлѣ, теџџѣ.
Mesz. 154
30. (6). Вырѣс кайсан вырѣн юлатъ, чѣваш кайсан хуйхѣ юлатъ.
Vırıs kaysan vırĭn yulat', çıvaş kaysan huyhĭ yulat'.
Rus gidince yer kalır, Çuvaş gidince kaygı kalır.
T. 8764, T. 8765
Aşm. 367, Aşm. 369
Mesz. 459 (İlk kısmı)
31. (7). Вуттѣн алли-ури те вѣрѣм.
Vuttĭn allı-uri te vĭrĭm.
Ateşin eli ayağı da uzun.
T. 440 (< Yurkin)
Aşm. 414
Mesz. 467 (kısmen)
32. (8). Вѣлле хурчѣ пѣчѣкџѣ пулсан та Турѣпа џынна юрѣхлѣ япала тѣватъ.
Vĭlle hurçĭ pĭçĭkşĭ pulsın ta Turĭpa ŝĭnna yurĭhlĭ yapala tĭvat'.
Bal arısı küçük olsa da tanrıyla insana faydalı şey yapar.
T. 2706 (Yurkin)
33. (9). Вѣйран вѣкѣр тухать.
Vĭyran vĭkĭr tuhat'.

Oyundan öküz çıkar.

T. 6210 (< Aşm. 420)

Aşm. 420

34. (10). Вёчёкён (çivёчё) пуртă час катăлать.

Vîçîkin (şivîçi) purtî ças katîlat'.

Keskin balta çabuk yarılr.

T. 11591

Л [L]

35. (1). Лаşăна вăрласа кайсан, нăхтине кăларса ывăт.

Laşına vîrlasa kaysan, nîhtine kîlarsa ıvît.

At çalınırса yularını çıkarıp at.

T. 2290

Aşm. 594

36. (2). Лайăх хёре шыракан, инке арăмсăр юлакан.

Layîh hîre şırakan, inke arîmsîr yulakan.

İyi kız arayan kadınsız kalır.

T. 12882

М [M]

37. (1). Малти чёпё малалла, кайри-каялла.

Malti çîpî malalla, kayrı-kayalla.

Öndeki civciv ileri, arkadaki arkaya.

T. 5608 (< Yurkin)

38. (2). Мёскён саплăк çине саплăк лартать.

Mîskîn saplık şine saplık lartat'.

Fakir yama üstüne yama yapar.

T. 9294 (< Yurkin)

39. (3). Мён кирлё çавă хаклă.

Mîn kirlî şavî haklî.

Ne gerekli ise o değerlidir.

T. 3578 (< Yurkin)

Н [N]

40. (1). Нумай та пётет, сахал та çитет.

Numay ta pîtet, sahal ta şitet.

Çok biter, az yeter.

T. 5879

Aşm. 644

Mesz. 190 (kısmen)

41. (2). Нумая хапсәнакан, сахалсәр тәрса юлать.

Numaya hapsinakan, sahalسير tirsa yulat'.

Çoğu arzulayan, azsız kalır.

T. 5884

Aşm. 644

К [К]

42. (1). Кушака куля, шәшийе виләм.

Kuşaka kulı, şışıye vilim.

Kediye eğlence, fareye ölüm.

T. 2029

Aşm. 556

Mesz. 137

43. (2). Кирек кама та хәйән хәйне хаклә.

Kirek kama ta hıyın hıyne haklı.

Herkese kendisi değerlidir.

T. 6807 (< Yurkin)

44. (3). Качча каяс тенә хәр качча каяйман, вилес тенә карчак вилеймен.

Kaçça kayas teni hır kaçça kayayman, viles teni karçık vileymen.

Kocaya gideyim diyen kız kocaya gidememiş, öleyim diyen yaşlı kadın ölememiş.

T. 3435

45. (4). Курман кәмака çинче, куракан Мускавра.

Kurman kımaka şinçe, kurakan Muskavra.

Görmeyen ocak üstünde, gören Moskova'da.

T. 11278

Mesz. 130 (ilk kısmı)

46. (5). Кәрү патәнче пурәннә чухне, аләк хәләпне тытса пурән, ывәлу

патәнче пурәннә чухне, кәмака çинче ларса пурән.

Kırü patinçe purinnı çuhne, alik hılirne tıtsa purin, ıvılu patinçe purinnı çuhne,

kımaka şinçe larsa purin.

Damadının yanında yaşarken kapının kulpunu tutarak yaşa, oğlunun yanında

yaşarken ocak üstüne oturarak yaşa.

T 12265 (< Yurkin)

47. (6). Кушак шәмшәрех ырәна шырать.

Kuşak şemşereh ırına şırat'.

Kedi yumuşak yeri arar.

T. 2019 (< Yurkin)

48. (7). Кившен парсан кәтсе тәр.

Kivşen parsan kitse tir.

Borç verirsen bekle dur.

T. 10763

49. (8). Качча кайиччен, качча каяс, качча кайсан атте каяс.
 Kaçça kayıççen, kaçça kayas, kaçça kaysan atte kayas.
Kocaya gidene kadar kocaya gitmek isterler, kocaya gidince babaya gitmek isterler.
 T. 12853

50. (9). Кăвакал кўллине кура чăмать.
 Kivakal külline kura çimat'.
Ördek gölüne göre dalar.
 T. 2454 (< Aşm.)
 Aşm. 560: Aşm. 561
 Mesz. 119

51. (10). Кивё кёрёк çённине сыхлать.
 Kivi kırık şinnine sıhlat'.
Eski kürk yenisini korur.
 T. 5968

52. (11). Качаканан çамё тесен, çамё çук, сёчё тесен, сёчё çук.
 Kaçakanın şimi tesen, şimi şuk, sıçı tesen, sıçı şuk.
Keçinin yünü desen yünü yok, sütü desen sütü yok.
 T. 1955

X [H]

53. (1). Хума инşi-илме сывăх.
 Huma inşi-ilme şivih.
Koymak için uzak olan almak için yakındır.
 T. 5946
 Aşm. 1193

54. (2). Харкам хайне мухтать.
 Harkam hıyne muhtat'.
Herkes kendini över.
 T. 7119 (< Yurkin)

55. (3). Хăвăнта çуккипе ан мухтан.
 Hivinta şukkiye an muhtan.
Kendinde olmayanla övünme.
 T. 7147 (< Yurkin)

56. (4). Хыгă ёçлекеншён сăкăр та кулачё пек тутлă.
 Hiti işlekenşin şikir ta kulaçı pek tutli.
Sıkı çalışana ekmek de beyaz ekmek gibi lezzetli.
 T. 10645 (< Yurkin)

57. (5). Хăвăнне ан пар, ҫыннăнне ан ил.
Hivinne an par, ŧinninne an il.
Kendininkini verme, başkasınki alma.
T. 7133 (< Yurkin)

58. (6). Хĕр-арăмăн ҫўҫĕ вăрăм та ас кĕске.
Hir-arimın ŧuŧi vırım ta is kiske.
Kadının saçı uzun ama akli kısa.
T. 12504
Aŧm. 1227
Mesz. 148

59. (7). Хир урли курăнать, сăмса айĕнчи курăнмасть.
Hir urlı kurınat', samsa ayınçı kurınmast'.
Kır boyunca görülür, ama burun altındaki görülmez.
T. s. 9
Aŧm. 825

60. (8). Хĕрхеннине хĕрлĕ йытă ҫиет.
Hirhennine hırlı yıtı ŧiyet.
Aç gözlülük edeni kızıl köpek yer.
T. 6722
Aŧm. 1236

61. (9). Хăна тивмен ҫĕлен калтана тивме хушман.
Hına tivmen ŧilen kaltana tivme huşman.
Sana dokunmayan yılanı kertenkeleye dokunmamak gerek.
T. 7166
Aŧm. 1175

70. (10). Хĕнсĕр ĕç пулмасть.
Hınsır iŧ pulmast'.
Emeksiz iş olmaz.
T. 10538 (< Yurkin)

71. (11). Хĕлĕн хырăмĕ пысăк.
Hılın hırımı pıŧak.
Kışın karnı büyük.
T. 3160
Aŧm. 1225

Ы [И]

72. (1). Ырă ут та такăнать, ырă ҫын та йăнăшатъ.
Iri ut ta takınat', iri ŧın ta yınışat'.
İyi at da sürçer, iyi insan da hata yapar.
T. 990 (< Yurkin)

Ш [Ş]

73. (1). Шăмă хышлама вѣреннѣ йытă шăмаç⁹ хышлать.

Şimî hışlama vîrennî yitî şımaş hışlat'.

Kemik kemirmeyi öğrenmiş köpek beşik kemirir.

--

74. (2). Шывăн тураçѣ çук.

Şivîn turaçî şuk.

Suyun dalı yok.

T. 6555, T. 6556, T. 6557

Aşm. 1244

Mesz. 264

75. (3). Шаланкă шыв кăларать, хура куракѣ ырă ятлă пулать.

Şalankî şiv kîlarat', hura kurakî ırî yatlı pulat'.

Şahin su çıkarır, kara karga iyi namli olur.

T. 2507

76. (4). Шухăшпа пуясшăн, пăсарлăхпа ватăласшăн.

Şuhışpa puyasşın, pîsarlıhpa vatılassşın.

Düşünceyle zenginleşmek ister, yellenerek yaşlanmak ister.

T. 4402 (< Yurkin)

Aşm. 1262

С [S]

77. (1). Сивѣ çитмѣл çулхи старике те вун çичѣ çулхи йѣкѣт тăвать.

Sivî şitmîl şulhî starike te vun şičî şulhi yîkit tîvat'.

Soğuk yetmiş yaşındaki yaşlı adamı da on yedi yaşındaki delikanlı yapar.

T. 11527 (< Yurkin)

78. (2). Сисекене симѣс курăк, сисменнине хыт курăк.

Sisekene simîs kurîk, sismennine hit kurîk.

Anlayana yeşil ot, anlamayana kuru ot.

T. 7343 (< Yurkin)

Ç [Ş]

79. (1). Çыншăн кулаçă илме хушнă.

şınşın kulaçu ilme huşnî.

Başkaları için beyaz ekmek almak gerek.

T. 7093 (< Yurkin)

Aşm. 866

⁹ Bu kelimeye sözlüklerde tesadüf edilmemiştir. Ancak Aşmarin Sözlüğünün 17. cildinde şăнаш 'beşik' kelimesi bu bağlama uymaktadır. (Aşmarin, 1950, s. 307)

80. (2). Çын алли кăвар чавма анчах.
şın allı kívar çavma ançah.
Başkasının eli ancak kor kazmak içindir.
T. 6820
Aşm. 882, Aşm. 896
Mesz. 310
81. (3). Çил ачтан вĕрет, çу тăрăшĕ çавăнтан килет.
şil iştan vĕret, şu tırışĭ şavıntan kilet.
Yel nereden eserse yaz boyu oradan gelir.
--
82. (4). Çук çыннăн укçi тăрналла кăшкăрать.
şuk şinnĭn ukşĭ tĭrnalla kışkĭrat' .
Yoksul insanın parası turna gibi bağıdır.
T. 9489 (< Yurkin)
83. (5). Çыншăн та хушăн та йĕр.
şınşĭn ta huşĭn ta yĕr.
Başkası için de kendin için de ağla.
T. 7098 (< Yurkin)
84. (6). Çыннине кура мухтавĕ.
şinnine kura muhtavĭ.
Adamına göre övgüsü.
T. 7060 (< Yurkin)
85. (7). Çўпçине кура хупăлчи.
şüpşĭne kura hupĭlçi.
Sandığına göre karağı.
T. 12348
Aşm. 973
Mesz. 352
86. (8). Çук çыннăн куçĕ пысăк.
şuk şinnĭn kuşĭ pĭsik.
Fakir insanın gözü büyüktür.
T. 9483 (< Yurkin)
87. (9). Çĕтĕк кĕрĕк йытă сассипе те çĕтĕлет.
şĭtik kĭrĭk yĭtĭ sassipe te şĭtĭlet.
Yıpranmış kürk köpek sesiyle de delinir.
Mih. 15 (Durmuş, 2020, s. 269)
T. 9449

88. (10). Çиле çёлёкпе тытас çук.

şile şılıkpe titas şuk.

Yel şapka ile engellenmez.

89. (11). Çăкăр-тăвар пулсан, хура вырăс та хурăнташ.

şikîr-tívar pulsan, hura vırıs ta hurıntaş.

Ekmek tuz varsa kara Rus da kardeşdir.

T 8855 (< Yurkin)

Aşm. 936

90. (12). Çукран пур пулсан турăпа тан, пуртан çук пулсан, çөрпе тан.

şukran pur pulsan turîpa tan, purtan şuk pulsan, şîrpe tan.

Yoktan var olursa tanrı ile denk, vardan yok olursa toprakla denk.

T. 1046, 9510 (< Yurkin)

91. (13). Çўренё чул йакалнă, ыртакан каска мăкланнă.

şürenî çul yakalnî, ırtakan kaska mîklannî.

Hareket eden taş düzleşmiş, yatan kütük yosun tutumuş.

T. 11160, T. 11185.

Aşm. 979

Aşm. 982

92. (14). Çенё пуртă аври лартсан та киввине ывăтса ан йар.

şinî purtî avri lartsan ta kivvine ıvıtса an yar.

Yeni balta sapı takınca eskisini fırlatıp atma.

T. 5995

T [T]

93. (1). Тавта-пуç тенёшён виçё çул кётў кётнё.

Tavta-puş tenişin vişî şul kîtü kîtnî.

Teşekkür ederim dendiği için üç yıl sürü güdülmüş.

--

94. (2). Тырру пулсан та сухуна ан пăрах.

Tırru pulsan ta suhuna an pîrah.

Ekinin olsa da sabanı bırakma.

--

95. (3). Тутар ларнă сакка саваласа ларма хушнă.

Tutar larnî sakka savalasa larma huşnî.

Tatarın oturduğu divanı rendeleyerek oturmak gerek.

T. 8881 (< Yurkin)

Aşm. 1057

Aşm. 1058

Mesz. 398

96. (4). Тумлантарсан тунката та илемлѣ пулатъ.
Tumlantarsan tunkata ta ilemlī pulat’.
Donatırsan kütük de güzel olur.
T. 8296 (< Yurkin)
Aşm. 1307
97. (5). Тутине пѣсересрен турăх вѣрсе сыпнă.
Tutine pişeresren turıh vırse sıpnı.
Dudağı yakacağından ekşimiş sütü üfleyip içmiş.
T. 13542
Aşm. 831
98. (6). Туйапа хăмсартсан йытă та ыпçăнмасть.
Tuypara hımsartsan yıtı ta ıpşınmast’.
Değnekle korkutunca köpek de musallat olmaz.
T. 7745 (< Yurkin)
99. (7). Тѣкѣннѣ йытă тѣкне ыийет.
Tıķinnı yıtı tıķne ūiyet.
Zayıflayan köpek tiyünü kaybeder.
T. 1682 (< Aşm. 1088), 1683 (< Mesz.)
Aşm. 1088
Mesz. 360
100. (8). Тăвăр çĕлĕк пуçа хĕсет.
Tıvir ūılık puça hıset.
Dar şapka başı sıkır.
--
101. (9). Чăххине çăмарти вѣрентмест.
Çihhine ūımarti vırentmest.
Tavuğu yumurtası eğitmez.
T. 6523 (< Aşm. 1134)
Aşm. 1134
Mesz. 408 (kısmen)
102. (10). Чĕлхўпе калаçма ан васка, ёçне тума васка.
Çılhüpe kalaşma an vaska, işne tuma vaska.
Dilinle konuşmaya acele etme, işini yapmaya acele et.
T. 5444
103. (3). Чăхă пѣрчĕн сăхса та тутă пулатъ.
Çihı pişin sıhsa ta tutı pulat’.
Tavuk tane gagalayıp tok olur.
T. 2413
Mesz. 406

104. (4). Чир ҫакланнă чухне пӑчӑпе ҫакланать, тухнӑ чухне сулатникпе анчах тухать.

Çir ҫaklanñi çuhne pıçıpe ҫaklanat', tuhnı çuhne sulatnikpe ançah tuhat'.
Hastalık geldiğinde noktayla gelir, çıktığı zaman ancak zolotnik¹⁰ ile çıkar.

105. (5). Чун саван туй тунӑ, чун ыратакан чӱк тунӑ.

Çun savan tuy tunı, çun ıratakan çük tunı.
Can seven düğün yapmış, canı acıyan kurban kesmiş.

П [P]

106. (1). Пуçӑ пулсан çӗлӗкӗ пулать.

Puşı pulsan ӗlӗki pulat'.

Başı varsa şapkası olur.

T. 6269 (< Mesz.)

Mesz. 256

107. (2). Пӑхман хӗвеле ирӗксӗр пӑхтараймӑн.

Pıhman hıvele irıksır pıhtarayman.

Bakmayan güneş o istemedен baktırılmaz.

T. 175

108. (3). Пӗри арӑмне хӗнеме вӑрманта патак тупайман.

Pıri arımne hıneme vırmanta patak tupayman.

Birisi karısını dövmeye ormanda sopa bulamamış.

T. 12324 (< Yurkin)

109. (4). Паттӑрпа ан кӗреш, пуйанпа ан тавлаш.

Pattırpa an kırış, puyanpa an tavlaş.

Bahadırla güreşme, zenginle tartışma.

T. 7803. (< Aşm. 660)

Aşm. 660

110. (5). Пурри пуррипе тӑмасть, ҫукки ҫуккипе тӑмасть.

Purri purripe tımast', ҫukki ҫukkipe tımast'.

Var olan var olanla durmaz, yok olan yok olanla durmaz.

T. 9341 (< Yurkin)

111. (6). Пӗр ҫӑмартара пӗр ҫӑкӑр ҫиме хушнӑ.

Pış ҫımartara pış ҫıkır ҫime huşnı.

Bir yumurta ile bir ekmek yemek gerek.

T. 13492

¹⁰ 4,26 gram ağırlığında bir ölçü (Bayram, 2019, s. 612).

112. (7). Пуйма кайан вилсе килнӗ, вилме кайан, пуйса килнӗ.
Puyma kayan vilse kilnӗ, vilme kayan, puysa kilnӗ.
Zengin olmaya giden ӧlӧp gelmiş, ӧlmeye giden zengin olup gelmiş.
T. 9319 (< Aşm.)
Aşm. 681

113. (8). Пеме пӗлмен алӑ-туйи хӑйне řавӑрӑнса тивнӗ.
Peme pӗlme alӑ-tuyi hӑyne řavӑrӑnsa tivnӗ.
Atmayı bilmeyenin değneği dӧnӧp kendisine vurur.
T. 7548 (< Yurkin)
Aşm. 664, Aşm. 665

114. (9). Пӗлмесен пӗр сӑмах, пӗлсен řер сӑмах.
Pӗlmesen pӗr sӑmah, pӗlсен çir sӑmah.
Bilmezsen bir kelime, bilirsen yӧz kelime.
T. 5113
Aşm. 743

115. (10). Пур чух пылпа, řук чух шывпа.
Pur şuh pылpa, şuk şuh řывpa.
Varken balla, yokken suyla.
T. 9335 (< Yurkin)
Aşm. 701

Sonuç

Tӧrk paremiyolojisinin ӧnemli bir parçası olan şuvaş atasӧzӧ araştırmacılığının Tӧrk dӧnyasının diğer bӧlgelerine kıyasla erken bir başlangıca sahip olduğu gӧrӧlmektedir. Bu sahanın ilk atasӧzӧ ӧrnekleri 1853 tarihine giderken ilk mӧstakil derleme 1907 yılında basılmıştır. Bu tӧr derlemeler genellikle belirli bir eğitime sahip olan bununla birlikte milliyetçilik fikrine sahip kişiler tarafından yapılmıştır. Tӧrkiye sahasında şinasi, Ahmet Vefik Paşa gibi şahsiyetlerin bu konuya eğilmeleri ve atasӧzӧ kitapları hazırlamaları hiç de sebepsiz değildir. şuvaşlar arasında ise bu anlamda profesyonel ilk yӧnelim İvan Yurkin tarafından yapılmıştır. Tӧrkiye sahası ile karşılaştırıldığında Yurkin'in halk edebiyatı ӧrӧnleri ӧzerine daha bӧtӧncӧl bir bakış açasına sahip olduğu, bu çerçevede tӧrkӧ, masal gibi diğer ӧrӧnleri de derleme içine giriştiği gӧrӧlmektedir.

Giriş bӧlӧmӧnde verilen Yurkin'in hayatı ve eserleri ile ilgili bilgilerden kendisinin derlemelerinin bӧyӧk bir bӧlӧmӧnӧn henӧz basılma imkӑnı bulamadığına, bunların arşivlerde bulunduğuna temasla aslında araştırmacıları şuvaş halk edebiyatı bakımından bӧyӧk bir hazinenin beklediği de anlaşılmaktadır. Bu malzemenin Sovyet ӧncesi dӧnemine ait olması ve çeşitli

araştırmacılar tarafından tespit edilen bu rejimde folklorun ideolojik saiklerle tahrif edilmesi sürecine maruz kalmamış olması bilhassa önemlidir¹¹.

İvan Yurkin’in bu derlemelerinden başka basılan ya da basılmayan çok sayıda edebî eserin de sahibi olduğu görülmektedir. Bütün bunlar ışığında gerek hayat hikâyesi, gerekse folklorik, etnografik çalışmaları gerekse edebî kimliği göz önünde bulundurulduğunda İvan Yurkin’in, en az bir monografi çerçevesinde araştırma konusu olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede İvan Yurkin ayrıca çarlıktan Sovyet dönemine geçişte Rusya’da bulunan milliyetçilik düşüncesine sahip aydınların durumunu modellemesi bakımından son derece önemli bir figürdür.

Yurkin tarafından derlenen atasözlerini kendisinden sonraki derlemelerle karşılaştığımızda şu hususların belirtilmesi gerekmektedir:

Terent’yeva tarafından yapılan çalışma Çuvaş atasözlerinin bütüncül bir korpusu olma iddiasındayken Yurkin’in kitabındaki 115 atasözünden sadece 39’unu Yurkin’i kaynak göstererek nakletmektedir. Açıkçası anlaşıldığı kadarıyla bu en son derlemede Yurkin’in derlediklerinden sadece üçte biri kendine yer bulmuştur. Buna karşın Terent’yeva’da Yurkin kaynak gösterilerek verilen atasözlerinin bir kısmı da Yurkin’in kitabında bulunmamaktadır¹².

Bu durumda Çuvaş atasözlerinin mütemmim, bilimsel bir derleminin yapılmış olduğunu söylemek güçtür.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Oğuzhan Durmuş (% 100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynaklar

[Aşm.=] Aşmarin, N. İ. (1950). *Çıvaş Sımahışen Kñeki = Slovar’ Çıvaşskogo Yazıka—Vıpusk XVII: X, Ş i Posleslovie B. A. Rezyukova* (C. 1-17, C. 17). Çeboksarı: Çıvaşskoe Gosudarstvennoe İzdatel’stvo.

Bayram, B. (2019). *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bayram, B. (2021). G.T. Timofeyev’in Notları Çerçevesinde 20.Yüzyıl Başında Orta İdil’de Çuvaşların Etnik-Kültürel İlişkileri. *Bilig*, (98), 1-23. doi:10.12995/bilig.9801

Benzing, J. (2020). Çuvaş Edebiyatı. *İdil Ural Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 355-379.

¹¹ Çuvaş atasözleri üzerinde görülen böylesi bir etki için bk. (Güzel, 2018)

¹² Örn. “3957. Ырă çыннăн ăмăрĕ кăске. Юрк., 1907, 8 с”, ‘İyi insanın ömrü kısadır.’

- Bläsing, U. (1994). *Tschuwaschische Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten*. Turcologica. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Ceylan, E. (1996). *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 10. Ankara : Simurg.
- Dolgov, V. (1950). *Vattisem şapla Kalaşşı*. Çeboksarı: Çıvaşgosizdat.
- Durmuş, O. (2020). Çuvaş Dil Derlemelerinin Kurucusu S. M. Mihaylov Ve Çuvaşçanın İlk Atasözü Derlemesi. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 10(17), 257-277.
- Güzel, S. (2018). Sovyet İdeolojisinin Çuvaş Halk Kültürüne Etkisine Bir Örnek: Propaganda İçerikli Çuvaş Atasözleri. *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası* içinde . Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Malışev, A. (2023, 7 Nisan). Vihita Parınman Tıpçevşı. *Suvar*. Kazan'. <https://suvargazeta.ru/news/redaktor-samakh/vaxata-paranman-tpcevc> adresinden erişildi.
- [Mész.] Mészáros, G. (1912). *Csuvas népköltési gyűjtemény. II: Közmondások, találósmondások, dalok, mesék*. Budapeşte: M. T. Akadémia.
- Mihaylov, A. (2006). *Vattisen Sımahşempe Kalarışsen Tata şınatlı Puplevsen Çıvaşla-Vırışla Puhhi*. Çeboksarı: Novoe Vremya.
- Osipov, N. N. ve Rodionov, V. G. (2010). *Çıvaş Literaturi (XX ınırççen), Lektsi Kursı*. Şupaşkar: İ. Ya. Yakovlev Yaçılı Çıvaş Patşalih Pedagogika Üniversiteçi.
- Patmar, İ. A. (1994a). *Halih İslilih: Vattisen Sımahşempe Kalarışşem, 1-mış Kñeke: A, İ, b, v Sappalisençen Puşlanakan Sımahsem*. Kanaş.
- Patmar, İ. A. (1994b). *Halih İslilih: Vattisen Sımahşempe Kalarışşem, 2-mış Kñeke: V, g, d, e, yo, j, z, i Sappalisençen Puşlanakan Sımahsem*. Kanaş.
- Patmar, İ. A. (1994c). *Halih İslilih: Vattisen Sımahşempe Kalarışşem, 3-mış Kñeke: Y, k Sappalisençen Puşlanakan Sımahsem*. Kanaş.
- Patmar, İ. A. (1994d). *Halih İslilih: Vattisen Sımahşempe Kalarışşem, 4-mış Kñeke: L, m, n, o, p, r, s, ş Sappalisençen Puşlanakan Sımahsem*. Kanaş.
- Patmar, İ. A. (1994e). *Halih İslilih: Vattisen Sımahşempe Kalarışşem, 5-mış Kñeke: ş, t, u, ü, f, h Sappalisençen Puşlanakan Sımahsem*. Kanaş.
- Patmar, İ. A. (1994f). *Halih İslilih: Vattisen Sımahşempe Kalarışşem, 6-mış Kñeke: Ç, ş, ı, e, yu, ya Sappalisençen Puşlanakan Sımahsem*. Kanaş.
- Rodionov, V. G. (2002). *Çıvaş Literaturi (XIX ınırın İkkımış şurri)*. Şupaşkar: İ. N. Ul'yanov Yaçılı Çıvaş Patşalih Üniversiteçi.
- Romanov, N. R. (2012). *Vattisen Sımahşem, Kalarışsem, Sutmalli Yumahsem (3.)*. Şupaşkar: Çıvaş Kñeke İzdatel'stvi.
- Sidorova, E. S. (1984). *Çıvaş Halih SımahlıhıV: Vak Janrsem (C. 1-6, C. 5)*. Şupaşkar: Çıvaş Kñeke İzdatel'stvi.
- Sirotkin, M. Ya. (Ed.). (1961). *Çıvaşsko-Russkiy Slovar'*. Moskva: Gosudarstvennoe İzdatel'stvo İnostrannıh i Natsional'nıh Slovaryeı.
- Skvortsov, M. İ. (Ed.). (1985). *Çıvaşsko-Russkiy Slovar'*. Moskva: İzdatel'stvo "Russkiy Yazık".
- [T.=] Terent'eva, O. N. (2007). *Çıvaş Halih Pultarulih: Vattisen Sımahşem*. Çıvaş Halih Pultarulih. Şupaşkar: Çıvaş Kñeke İzdatel'stvi.
- Timofeyev, G. (1972). *Tihir'yal*. Çeboksarı: Çıvaş Kñeke İzdatel'stvi.

- Timofeyev, G. (2002). *Tihir'yal* (2. baskı.). Çeboksarı: Çävaş Kĭneke İzdatel'stvi.
- Yavuz, C. (2021). Bindığı Dalı Kesmek: Türk Dünyası Folklorunda Eş ve Benzer Yaratmalara Nasıl Yaklaşılmalı? *Folklor/Edebiyat*, 27(107), 749-770.
- [Yurk.=] Yurkin, İ. N. (1907). *Vattisen Sĭmahĭsem*. Kazan.
- Zolotnitskiy, N. İ. (1871). *Zametki dlya Oznakomleniya s Çuvaşskim Nareçiem. Vıpusk I: Otdel' Zvukovoy*. Kazan: İzdaniye Bratstva Sv. Guriya.
- Zolotnitskiy, N. İ. (1875). *Kornevoy Çuvaşsko-Russkiy Slovar, Sravnenniy s Yazıkami, Nareçiyami Raznih Narodov Tyurksogo, Finskago i Drugih Plemen*. Kazan: Tipografiya İmperatorkago Universiteta.

РОЖДЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЧУВАШСКОЙ ПАРЕМИОЛОГИИ И СБОРНИК ИВАНА ЮРКИНА

АННОТАЦИЯ

Чуваши, как этнокультурная группа, привлекают внимание исследователей своим особым статусом в контексте истории тюркских языков, а также своим уникальным фольклорным наследием. Исследования в данной области выявили необычайную ценность фольклорных произведений чувашского народа, с особым акцентом на составление и публикацию чувашских пословиц. В отличие от многих других тюркских народов, чувашские пословицы успешно и качественно документированы в значительных количествах. Тем не менее, следует отметить, что эволюция чувашских пословиц, как их существование и тематика, подверглись изменениям, особенно в период советской эпохи, в связи с использованием фольклора в идеологических целях. В этом контексте, выявление и анализ пословиц из сборников досоветского периода приобретает особую важность для исторических исследований пословиц, в частности, статья посвящена анализу пословиц из первого чувашского сборника, подготовленного Иваном Юркиным.

Иван Николаевич Юркин (1863–1943) предстает перед исследователями и литературными критиками как выдающийся личность в интеллектуальной и культурной истории Чувашии. В контексте своей эпохи он признается первым "профессиональным писателем" чувашского происхождения, чей вклад в чувашскую народную литературу выступает объектом особого внимания. Анализируя его литературное наследие в рамках темы народной литературы, можно отметить, что в 1907 году И. Н. Юркин опубликовал значимые труды, включающие в себя "Сказки" ("Халапсем"), "Загадки" ("Юмахсем"), "Анекдоты" ("Шюцем") и "Пословицы". Несмотря на обширные материалы, собранные им в области чувашской народной литературы, лишь ограниченная часть из них была подвергнута публикации. Отмечено, что некоторые из этих материалов находятся в архиве Чувашского государственного гуманитарного института.

Рассматриваемая в данной статье книга пословиц обретает исключительное значение в контексте чувашской литературной и культурной истории,

поскольку представляет собой первый сборник пословиц на чувашском языке. Очевидно, что автор данного сборника, начиная с 1888 года, систематически собирал материал из своего региона, Тыхыряла. В книге представлено всего около 115 пословиц. Более того, помимо своего статуса первого издания чувашских пословиц, данная книга обладает значительной исторической ценностью, так как относится к периоду до советской эпохи, когда фольклорный материал еще не подвергался идеологической ориентации.

В данной статье осуществляется комплексный анализ пословиц, представленных в сборнике Юркина, включающий следующие этапы: i) предоставление оригинальных текстов пословиц; ii) их перевод на турецкий язык; iii) сопоставление данных пословиц с аналогичными, представленными в исследованиях iiiа Терентьевой (2009), iiiб Ашмарина (1925) и iiiс Meszaros (1912). Этот аналитический подход направлен на двоякую цель: во-первых, произвести оценку обоснованности пословиц, приведенных Юркиным в последующих сборниках, и во-вторых, провести анализ согласованности между содержанием последующих сборников, выявив возможные изменения в объеме и характере представленных пословиц.

Ключевые слова: Чуваши , пословица, паремиология, И. Юркин